

General-potpukovnik u penziji
JOVO NINKOVIĆ

Neki aspekti teorijskog određenja operacija u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945.

Istraživanje i teorijska razrada bogatih ratnih iskustava i saznanja iz NOR-a 1941—1945, a posebno onih koja se odnose na oblike i metode organizovanja i izvođenja borbenih dejstava na taktičkom, operativnom i strategijskom nivou, imaju veliki značaj ne samo sa istoriografskog stanovišta, već prvenstveno sa stanovišta njihovog korištenja u daljoj razradi koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane, odnosno savremene teorije naše ratne veštine.

Značaj i aktuelnost istraživanja i teorijskog određenja operacija u NOR-u pojačani su i saznanjem: 1) da je najveći broj dosadašnjih istraživanja, pa i pojedinačnih teorijskih obrada nekih operacija u NOR-u, vršen prvenstveno sa stanovišta istorijske obrade relevantnih podataka i činjenica, uz određeni stepen uopštavanja nekih najvažnijih iskustava i pouka, ali samo za te operacije, i 2) da još uvek ima mišljenja po kojima iskustva iz NOR-a ne mogu imati veći značaj za razradu i oblikovanje savremene ratne veštine, pa ni operatike, kao jedne od njenih disciplina, zbog drukčijih uslova u kojima bi se vodio opštenarodni odbrambeni rat. Ne ulazeći u razloge koji su do toga doveli, činjenica je da ima malo pokušaja da se istraže i na višem teorijskom nivou uopšte i sistematizuju bogata iskustva iz organizovanja i vođenja oružane borbe u NOR-u, što se posebno odnosi na operacije kao najviše i najsloženije ratne kategorije.

Istraživanje pojave i razvoja operacije u NOR-u je veoma složena naučna i teorijska delatnost zbog toga što se operacija kao kategorija borbenih dejstava pojavila i razvijala u specifičnim uslovima vođenja NOR-a i oružane borbe, koji su imali bitan uticaj na proces njenog razvoja, odnosno na njenu strukturu, sadržaj i fizionomiju.

U kontekstu ukupne problematike teorijskog određenja operacija u NOR-u 1941—1945. godine, dva pitanja imaju poseban značaj: 1) kriterijumi vrednovanja i identifikovanja operacija u NOR-u i 2) osnove njihove klasifikacije i podele.

1. O kriterijumima identifikovanja i vrednovanja operacija u NOR-u

Da bi se moglo pouzdanije govoriti o nastanku operacije u NOR-u, o uslovima i činiocima koji su determinisali njenu pojavu, odnosno o vremenu kada se ona pojavljuje kao oblik organizovanja i izvođenja borbenih dejstava, moraju se prethodno utvrditi neke početne pretpostavke i kriterijumi kao osnova od koje se mora polaziti u procesu istraživanja i teorijskog određenja ovoga oblika borbenih dejstava u NOR-u.

S tim u vezi neophodno je imati u vidu: 1) da su dosadašnja vojnoistorijska istraživanja NOR-a potvrdila da je operacija bila ne samo jedan od oblika organizovanja i izvođenja borbenih dejstava, već i osnovno sredstvo, odnosno metod za realizovanje svih najvažnijih operativnih i strategijskih zamisli vrhovnog vojnog i političkog rukovodstva i 2) da se pri identifikovanju i determinisanju operacija u NOR-u mora polaziti od nekih opštih kriterijuma koji se inače u teoriji ratne veštine koriste u vrednovanju i teorijskom određenju oblika organizovanja i izvođenja borbenih dejstava, ali uz uvažavanje značajnih ograničenja koja su rezultat delovanja specifičnih uslova u kojima se vodila oružana borba u NOR-u, odnosno u kojima su pripremana i izvođena borbena dejstva pa i operacije.

Međutim, pored toga, treba istaći da je identifikovanje i teorijsko određenje pojedinih organizacionih oblika i metoda vođenja oružane borbe u oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima, za razliku od klasičnih (konvencionalnih) ratova, iz više razloga složenije i teže. Pre svega, svaki oslobodilački i revolucionarni rat koji se u bli-

skoj prošlosti vodio bio je u velikoj meri specifičan, pa i originalan, zbog čega se pri oceni njegovih vojnih karakteristika uopšte, pa i konkretnih oblika i metoda vođenja oružane borbe, moraju maksimalno uvažavati te specifičnosti, a postojeći naučni i teorijski kriterijumi elastično primenjivati. Svako šablonsko i nekritično korišćenje određenih merila i normativa, pogotovo onih koji se koriste u teoriji ratne veštine oružanih snaga vodećih svetskih sila i njihovih saveznika, bilo bi pogrešno, jer su ti parametri konstituisani za sasvim drukčije uslove vođenja rata i oružane borbe, odnosno planiranja i izvođenja operacija.

Osim toga, poznato je da istorija, a posebno teorija ratne veštine oslobodilačkih i revolucionarnih ratova, još uvek nije potpunije razrađena, a ukoliko i jeste, ona je još uvek pod dosta snažnim uticajem određenih stavova i pogleda klasične doktrine i teorije ratne veštine.

Istorija oslobodilačkih i revolucionarnih ratova, naime, pokazuje da je svaki od njih otpočeo na osoben način, a da je oružana borba u njima imala različite razmere i intenzitet, različite oblike i metode vođenja i druge specifične karakteristike. U najvećem broju tih ratova oružana borba u početnom periodu vodila se u obliku manjih oružanih akcija gerilskog tipa, da bi tek kasnije, naročito u završnom periodu, poprimala šire razmere, što se mora imati u vidu i kad se istražuje pojava i razvoj operacija u NOR-u, odnosno kada se vrši njihova identifikacija i uopštavanje bitnih iskustava i saznanja o uslovima njihovog nastanka i činionicima koji su opredeljivali njihovu strukturu, način organizovanja, metod izvođenja i druga pitanja njihovog sadržaja.

U dosadašnjem istraživanju vojnih karakteristika NOR-a 1941—1945, posebno kad se radi o oblicima organizacije oružane sile, načinu vođenja oružane borbe, oblicima organizovanja i izvođenja borbenih dejstava i nekim drugim pitanjima, pojavila su se u odnosu na metodološki pristup dva dosta protivrečna stava. Po jednom, čitav NOR, a posebno oružanu borbu kao njegov osnovni sadržaj, treba posmatrati i ceniti isključivo kroz prizmu nekih opštevažećih metodološko-teorijskih kriterijuma bez ikakvih ograničenja, jer se navodno samo na taj način mogu objektivno ceniti ostvareni rezultati i stečena iskustva, odnosno vršiti njihovo upoređivanje sa iskustvima i saznanjima drugih. Po drugom, u istraživanje NOR-a i uopštavanje bitnih iskustava i saznanja ne treba uopšte polaziti od nekih u vojnoj nauci i ratnoj veštini inače prihvaćenih i verifikovanih kriteri-

juma, jer je (po tim gledanjima) NOR po svojim društveno-političkim i vojnim karakteristikama bio toliko specifičan i originalan da se ti kriterijumi na njega ne mogu primenjivati.

Očigledno je da su obe ove krajnosti isključive i kao takve neprihvatljive, jer s jedne strane apsolutiziraju značaj i primenljivost klasičnih kriterijuma i normativa na sve ratne sukobe bez obzira na njihove specifičnosti, a s druge strane aprioristički poriču svaku valjanost tih kriterija i mogućnost njihove primene u istraživanju NOR-a, bez obzira što su oni naučno verifikovani, pa čak i više puta provereni u ratnoj praksi. Ispravno gledište verovatno je ono koje polazi od stava da se naučno utvrđeni i verifikovani kriterijumi ne mogu a priori odbacivati kao neadekvatni, niti se mogu bez rezerve i šablonski primenjivati u istraživanju oružane borbe u NOR-u, pa i operacija kao oblika organizovanja i izvođenja borbenih dejstava. Konkretnije govoreći, to znači da se u istraživanju operacija u NOR-u mora polaziti od nekih opšteprihvaćenih i teorijski razrađenih operativnih kriterijuma, ali se pri njihovom korištenju mora obezbediti stvaralački odnos, maksimalna freksilibnost i dijalektički pristup. To znači da se i u procesu identifikovanja i teorijskog određenja sadržaja i fizionomije operacija moraju uvek imati u vidu konkretni uslovi u kojima se vodio NOR, intenzitet oružane borbe u pojedinim periodima, stepen razvoja i strukturne karakteristike oružanih snaga, strategijske zamisli vrhovnog vojnog i političkog rukovodstva i drugi činioci koji su mogli uticati na pojavu i razvoj operacije, njene osnovne karakteristike i fizionomiju. Suština je, dakle, u tome da se u istraživanju i teorijskom određenju operacija moraju koristiti određeni kriterijumi (cilj, snage, prostor, vreme i dr.), ali se pri tom moraju primenjivati sopstveni vrednosni sudovi.

Cilj (ostvareni rezultati) kao jedan od osnovnih kriterijuma za identifikovanje i vrednovanje operacija u NOR-u ne može se iskazivati i vrednovati isključivo, ili pre svega, ostvarenim kvantitativnim učincima (osvojen — odbranjen prostor, uništenje — razbijanje neprijateljske grupacije i dr.), već i drugim efektima (intenziviranje oružane borbe, mobilizacija masa za NOR, eliminisanje uticaja okupatora i kvislinških struktura, izvlačenje snaga ispod uništavajućih udara neprijatelja i dr.), odnosno posledicama koje su ti efekti imali za razvoj NOB i revolucije u određenom vremenu ili određenom delu ratišta i za realizovanje strategijskih zamisli vrhovnog vojnog i političkog rukovodstva u datom periodu rata. Štaviše, u nekim operacijama određeni politički ciljevi imali su prioritetan značaj i bili

su važniji od čisto vojnih rezultata, pa zato neke od operacija imaju ne samo operativni već i strateški značaj, mada u njima nisu postignuti značajni efekti u odnosu na prostor, neprijateljske snage ili neke druge kvantitativne pokazatelje.

Snage koje su se angažovale za realizovanje utvrđenih ciljeva su također jedan od kriterijuma za identifikovanje i određenje operacija u NOR-u. Klasična teorijska gledanja polaze od stava da operacije kao najviši oblik borbenih dejstava izvode krupni operativni ili strateški sastavi (korpusi, armije, grupe armija i sl.), uz snažnu artiljerijsku i avijacijsku podršku, a u nuklearnim uslovima i nuklearnu podršku. Ako bi te taj kriterijum striktno primenjivao na operacije u NOR-u, onda bismo došli do zaključka da do formiranja korpusa kao operativnih jedinica NOVJ i nije bilo operacija. Štaviše, ako se imaju u vidu sastav, jačina i ukupne borbene mogućnosti korpusa NOVJ, a posebno stepen artiljerijske i avijacijske podrške koja se mogla obezbediti, moglo bi se postaviti pitanje: da li su i ti sastavi mogli izvoditi operaciju? Razume se da bi takav prilaz bio nepravilan, posebno ako se ima u vidu da su i pre formiranja korpusa određeni sastavi naših oružanih snaga bez obzira na njihovu jačinu realizovali značajne operativno-strateške poduhvate koji su imali sva bitna obeležja operacije. Jačina i sastav snaga koje su realizovale najvažnije operativne i strateške zamisli i planove zavisila je od brojnih uslova i činilaca, a pre svega od stepena razvoja oružanih snaga i njihovog organizacionog ustrojstva u datom periodu NOR-a. U početku su to bile grupe odreda i brigada, a u završnom periodu armije, pa i grupe armija. Prema tome, u primeni ovog kriterijuma u identifikovanju i vrednovanju operacija ne može se polaziti od nekih apriorističkih stavova, već se on mora posmatrati u čvrstoj povezanosti sa drugim kriterijumima, a prvenstveno sa planiranim ciljem ili, još bolje, sa ostvarenim rezultatima. Koliko bi formalistički prilaz ovom problemu bio pogrešan može se videti iz nekih konkretnih primera. Jedan od takvih je pohod grupe proleterskih i udarnih brigada u zapadnu Bosnu 1942. godine koji je po cilju i ostvarenim rezultatima imao ne samo operativni, već i strateški značaj, a izvela ga je grupa brigada jačine nekoliko hiljada boraca, u isto vreme kada je, na primer, na istočnom frontu stratešku operaciju izvodila grupa frontova jačine nekoliko stotina hiljada ljudi.

Prostor na kome su se izvodile operacije u NOR-u bio je vrlo specifičan i po veličini i obliku i po prirodno-geografskim i urbanim

karakteristikama, stepenu pripremljenosti za vođenje oružane borbe i drugim svojstvima. Ono što je posebno važno istaći je činjenica da operacijske zone u NOR-u nisu bile determinisane nekim unapred datim operativnim i taktičkim normama (širina, dubina, oblik i dr.). One su određivane posle svestrane procene vojno-političke situacije, a njihova veličina bila je uslovljena, pre svega, ciljem koji se želeo ostvariti u nekoj operaciji, prethodnim rasporedom i operativno-strategijskim položajem snaga koje su se angažovale, jačinom, rasporedom i namerama neprijatelja i drugim konkretnim uslovima, što je bilo sasvim u skladu sa bitnim principima strategije oružane borbe, a posebno odnosom prema prostoru kao činiocu rata. Zbog toga su se zone u kojima su se izvodile operacije u NOR-u po svojim kvantitativnim i kvalitativnim karakteristikama bitno razlikovale od operacijskih zona operativno-strategijskih sastava i grupacija drugih armija. One su retko kada bile precizno određene. Ukoliko je to i činjeno, te zone su bile široke operativno-strategijske i prirodnogeo-grafske celine koje su omogućavale maksimalnu slobodu manevra i primenu najsvrsishodnijeg načina dejstva, što je za uspeh svake operacije bilo od izuzetnog značaja.

Vreme kao pokazatelj trajanja operacije u NOR-u bilo je uvek determinisano prostorom i planiranim ciljem, ali je često zavisilo isključivo od toka borbenih dejstava i rezultata koji su ostvarivani, a posebno od reagovanja neprijatelja u operacijskoj zoni ili na nekom drugom delu teritorije. Zbog toga je trajanje operacije u NOR-u bilo različito — od nekoliko do više desetina dana. Međutim, pri ocenjivanju trajanja operacije treba imati u vidu i činjenicu da veliki broj njih nisu izvedene u neprekidnom trajanju, već da je u toku njihovog realizovanja dolazilo do prekida ili znatnijeg smanjivanja intenziteta borbenih dejstava radi pregrupisavanja snaga, promene težišta, nepovoljnog razvoja situacije ili nekih drugih razloga. U svakom slučaju, i u odnosu na vreme operacije u NOR-u su se bitno razlikovale od drugih operacija, jer je ono (vreme) često imalo relativan značaj i bilo uslovljeno drugim, za određenu operaciju značajnijim činiocima i zahtevima.

U celini gledano, operacijske zone (prostor) u kojima su se izvodile operacije u NOR-u u upoređenju sa operacijskim zonama odgo-varajućih sastava drugih armija u drugom svetskom ratu bile su veće, a trajanje operacija duže. Osnovni razlog za to treba tražiti u činjenici da su se sve operacije, sa izuzetkom nekih u završnom periodu rata, izvodile u uslovima nepovoljnog odnosa snaga, zbog čega se postavljeni ciljevi nisu mogli ostvariti na malom prostoru

i u kraćem vremenu. Bilo je potrebno da se nepovrljan odnos snaga nadoknadi stalnim manevrisanjem, za što je bio potreban i veći prostor i duže vreme.

Pored toga, iskustva iz NOR-a pokazuju da je u toku realizacija manjih operacija dolazilo do značajnih promena ne samo u sastavu i jaćini organizovanih snaga i prostoru izvođenja, već i u nekim elementima operativno-strategijske zamisli i manevra, što se može oznaćiti kao jedna od njihovih karakteristika po kojoj su se one razlikovale od drugih operacija izvedenih tokom drugog svetskog rata.

Jedinstveno komandovanje i jedinstven plan bili su obezbećeni u najvećem broju operacija u NOR-u, bez obzira na različita praktićna rešenja. Komandovanje ukupnim snagama koje su bile angažovane u operaciji, u svakoj etapi razvoja NOR-a, bilo je uslovljeno prvenstveno razvojem operativnog nivoa rukovođenja i komandovanja u NOVJ (JA), odnosno jaćanjem i osposobljavanjem operativnih štabova i komandi. U tom pogledu za operaciju u NOR-u bilo je karakteristićno jedno zaista originalno rešenje, tj. da se sve do formiranja korpusa, a i posle, Vrhovni štab (VŠ) istovremeno javlja u ulozi najviše (strategijske) komande i u ulozi operativne komande koja neposredno priprema operacije i komanduje angažovanim snagama. Pored VŠ, u ulozi operativne komande u operacijama bili su i štabovi korpusa, štabovi armija, privremeno formirani operativni štabovi, glavni štabovi republika i štabovi operativnih zona (operativni štabovi).

Planiranje operacija u NOR-u zavisilo je od brojnih uslova i ćinilaca konkretne strategijsko-operativne situacije, a posebno od cilja, sistema rukovođenja i komandovanja i karaktera operacije. Naćelno, napadne operacije su detaljnije planirane, dok su odbrambene operacije ćesto voćene samo na osnovu nekih najglobalnijih datih okvira i zamisli, a neposredno usmeravanje borbenih dejstava vršeno je u procesu njihovog voćenja na osnovu konkrećnog razvoja borbene situacije. Najdetailjnije su planirane napadne operacije za osloboćenje pojedinih gradova, kao i operacije u završnom periodu rata.

Iz prethodnog razmatranja proizlazi nedvosmislen zakljućak da su operacije u NOR-u bile determinisane istim onim pokazateljima (cilj, prostor, vreme, snage, komandovanje i dr.) koji se inaće u teoriji i praksi ratne veštine koriste kao kriterijum za kvantitativno-kvalitativno odrećenje pojedinih oblika borbenih dejstava, pa i rata u celini, ali se pri vrednovanju tih pokazatelja moraju uzeti

u obzir određena ograničenja koja su bila rezultat složenih i specifičnih uslova u kojima se vodio NOR, pa i svaka pojedinačna operacija. To znači da se na operacije u NOR-u ne mogu šablonski primenjivati operativno-taktičke norme koje se koriste u drugim armijama i u drugim vrstama ratova, niti one mogu biti osnovni kriterijum za njihovu identifikaciju i vrednovanje. Osim toga, treba istaći da je bez obzira na povezanost, zavisnost i uslovljenost svih ovih pokazatelja, planirani cilj (ostvareni vojni i politički rezultati) bio primarni kriterijum za identifikovanje i vrednovanje operacija u NOR-u i utvrđivanje njihovog nivoa i značaja.

Polazeći od tako shvaćenih kriterijuma vrednovanja i primenjujući ih na konkretna zbivanja i ratnu praksu u NOR-u, mogla su se, u osnovi, identifikovati ona borbena dejstva NOVJ (JA) koja su imala bitna svojstva operacije kao oblika organizovanja i izvođenja borbenih dejstava. Ako se pri identifikovanju operacije u NOR-u i njenom teorijskom određenju oslobodimo izvesnih opterećenja, odnosno nekih nasleđenih klasičnih predstava o operaciji kao ratnoj kategoriji uopšte, onda se sa dosta sigurnosti može tvrditi da se ona u NOR-u praktično pojavljuju početkom oružanog ustanka, da bi u daljem toku rata postala osnovni organizacioni oblik za realizovanje najvažnijih operativnih i strategijskih zamisli vrhovnog vojnog i političkog rukovodstva oslobodilačkog rata i revolucije.

Zbog toga, čini se da imaju osnova mišljenja po kojima su i borbena dejstva grupe partizanskih odreda u zapadnoj Srbiji i Šumadiji u avgustu i septembru 1941. godine imala sve bitne karakteristike jedne operacije, bez obzira na to što su izvedena na samom početku oružanog ustanka i oslobodilačke borbe i u početnoj etapi razvoja oružanih snaga.

Posmatrana sa stanovišta razmatranih kriterijuma vrednovanja, ta dejstva su imala sve elemente jedne operacije, tj. jedinstven operativni, odnosno strategijski cilj, jedinstvene snage, jedinstven operativni prostor, početak i završetak dejstva, jedinstveno komandovanje i jedinstven plan, bez obzira što su realizovana u dužem periodu i na širokom prostoru i što ukupne snage nisu bile objedinjene u jednu operativnu grupaciju.

Operativni, odnosno strategijski cilj, ogleda se u pravovremeno donetoj odluci da se na prostoru zapadne Srbije stvori veća slobodna teritorija koja bi poslužila kao politički i operativno-strategijski oslonac za dalje vođenje oružane borbe i stvaranje nove narodne vlasti. Za realizovanje toga cilja određen je jedinstven operativni prostor (teritorija zapadne Srbije od r. Drine na istoku do

r. V. Morave na zapadu i od r. Save na severu do r. Z. Morave na jugu) i angažovane su sve raspoložive snage (12 partizanskih odreda ukupne jačine preko 15.000 boraca). Borbena dejstva partizanskih odreda na ovom prostoru u početku je objedinjavao Glavni štab NOP odreda Srbije da bi nakon izlaska na slobodnu teritoriju rukovođenje preuzeo Glavni štab NOP odreda Jugoslavije. Jedinstvenost plana i zamisli ogleđa se u činjenici da je Glavni štab NOP odreda Jugoslavije još u julu izradio plan za stvaranje slobodne teritorije u zapadnoj Srbiji, pa je u tom smislu izdao odgovarajuća uputstva Glavnom štabu Srbije. Prema tom planu i zamisli u početku je težište borbenih dejstava trebalo biti na prostoru severne Srbije i Šumadije da bi se u drugoj fazi prenelo u dolinu Zapadne Morave.

Prema tome, borbena dejstva grupe partizanskih odreda u zapadnoj Srbiji i Šumadiji u avgustu i septembru 1941. godine mogu se označiti i kao *prva* operacija u NOR-u, jer se u tim dejstvima mogu identifikovati i odrediti svi bitni elementi operacije čiji značaj za dalji razvoj NOB-a na ovom području i šire nije potrebno posebno isticati. Međutim, odmah treba reći da se radi o specifičnoj operaciji partizanskog tipa koja je bila primerena oslobodilačkom ratu kakav je bio NOR, odnosno njegovoj početnoj etapi, pa je i razumljivo da se ona bitno razlikuje od operacija koje su se u to vreme izvodile na drugim svetskim ratištima, pa i na našem ratištu u narednim etapama.

Polazeći od navedenih kriterijuma i koristeći dosadašnje rezultate istraživanja NOR-a 1941—1945, a posebno istoriografsku obradu najznačajnijih operativnih i strategijskih poduhvata u pojedinim periodima, moguće je približno odrediti koji su od tih poduhvata imali sve ili najvažnije odlike operacije kao najvišeg oblika organizovanja i izvođenja borbenih dejstava. Bez pretenzija da su ovim obuhvaćeni svi ti poduhvati, odnosno da su svi navedeni i da se bez rezerve mogu prihvatiti, moguće je navesti preko 40 značajnijih borbenih dejstava koje su izvele jedinice NOVJ (JA), a koja su imala sve bitne odlike ovog oblika borbenih dejstava, što se vidi iz sledećeg pregleda.

P R E G L E D

NEKIH ZNAČAJNIJIH BORBENIH DEJSTAVA U NOR-u 1941—45. GODINE
KOJA SU IMALA KARAKTERISTIKE OPERACIJA

Red. br.	BORBENA DEJSTVA	Vreme izvođenja	Prostor izvođenja	Snage	Komandovanje
1	2	3	4	5	6
1	Napadna dejstva grupe partizanskih odreda u zapadnoj Srbiji i Šumadiji	avgust septembar 1941.	z. Srbija i Šumadija	12 partizanskih odreda	Glavni štab NOP odreda Srbije
2	Odbrambena dejstva grupe partizanskih odreda z. Srbije	oktobar, novembar 1941.	z. Srbija	iste snage	Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije
3	Odbrambena dejstva grupe brigada i odreda u toku treće neprijateljske ofanzive (operacija »Trio«)	16. 04 — 10. 06. 1942.	širi prostor ist. Bosne, Sandžaka, Hercegovine i Crne Gore	1. i 2. proleterska brigada i grupa odreda	”
4	Pohod grupe brigada u zap. Bosnu	24. 06 — 25. 09. 1942.	zap. Bosna	1. i 2. proleterska, 3. sandžacka i 4. crnogorska brigada, a kasnije i deo hercegovačkih, krajiških i dal-matinskih jedinica	”
5	Napad na Bihać	2—20. 11. 1942.	grad Bihać i ne-posredna okolina	1, 2, 3, 4, 5. i 6. krajiška, 2, 4. i 18. hrvatska brigada	Operativni štab za Bos. krajinu
6	Odbrambena dejstva 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa u toku četvrte neprijateljske ofanzive	21. 1—15. 2. 1943.	Banija, Kordun i Bos. krajina	1. bos. korpus (4. i 5. div. i 3. krajiški NOP odred), 1. hrvatski korpus (6. lička, 7. banjska i 8. kordunaška divizija, kordunaški, banijski i lički NOP odred)	štabovi korpusa

1	2	3	4	5	6
7	Protivofanziva glavne operativne grupe (GOG) iz zap. Bosne u dolinu Neretve u toku četvrte nepr. ofanzive	8—20. 2. 1943.	zap. Bosna i zap. Hercegovina	GOG (1, 2, 3. divizija), 7 banijska, 9. dalmatinska divizija	Vrhovni štab NOV i POJ
8	Odbrambena dejstva GOG u dolini Neretve i Rame u toku četvrte nepr. ofanzive	21. 2—5. 3. 1943.	dolina Neretve i Rame	"	"
9	Forsiranje Drine i prodor u Crnu Goru i Sandžak	april 1943.	međurečje Drina—Lim	"	"
10	Odbrambena dejstva GOG u toku pete neprijateljske ofanzive (»Shwarz«)	15. 5—15. 6. 1943.	sev. C. Gora i istočna Hercegovina	GOG (1, 2, 3. divizija), 7. banijska divizija i drinska operativna grupa (2. proleter. i 6. ist. bosanska brigada)	"
11	Protivofanziva GOG u ist. Bosnu	17. 6—7. 7. 1943.	ist. Bosna	GOG (1. i 2. proleterska divizija), 7. banijska divizija i 16. vojvod. divizija	"
12	Napad na Tuzlu	29. 9—2. 10. 1943.	grad Tuzla i neposredna okolina	6. ist. bosanska, 16. muslimanska i 2. krajiška brigada, ozrenski i majevički NOP odred	Štab 1. bosan. korpusa
13	Odbrambena dejstva jedinica NOVJ Slovenije u toku okupatorsko-kvislinške operacije »Welkenbruck«	22. 9—12. 11. 1943.	Žumberak, Dolenjsko, Notranjsko	7. K (14, 15. i 18. div.) i 13. proleterska brigada	Štab 7. K
14	Prodor 2. udarnog korpusa u Crnu Goru i Sandžak	septembar — oktobar 1943.	sev. Crna Gora i Sandžak	2. udarni korpus (2. proleterska i 3. udarna divizija)	Štab 2. K

1	2	3	4	5	6
15	Odbrambena dejstva 3. K u toku nemačke limsko-drinske operacije (»Kugelblitz«)	3—15. 12. 1943.	Višegrad, Rogatica, Vlasenica	3. K (17, 27. i 5. divizija) i grupa part. odreda	Štab 3. K
16	Odbrambena dejstva 3. K u toku nemačke krivajske ofanzive (»Schneesturm«)	18.31. 12. 1943.	dolina Krivaje	„	„
17	Odbrambena dejstva 4. K NOVJ u Hrvatskoj u toku okupatorsko-kvislinške operacije »Wolf«	7—29. 12. 1943.	Kordun i Banija	4. K (7. banijska i 8. kordunaška divizija) i grupa part. odreda	Štab 4. K
18	Prvi napad na Banju Luku	30. 12. 1943. — 3. 1. 1944.	Banja Luka i okolna uporišta	5. K (4. i 11. div. i 13. brigada 10. div.) i 3. lička i 3. krajiška brigada iz sastava 4. proletarskog korpusa	Štab 5. K
19	Prodor 14. divizije NOVJ u Stajersku	6. 1—24. 2. 1944.	Bela krajina — Stajerska	14. divizija	GŠ Slovenije
20	Februarski pohod jedinica NOVJ u Makedoniji	31. 1—24. 2. 1944.	istočna Makedonija	1. makedonsko-kosovska brigada i grupa odreda	GŠ Makedonije
21	Prodor 2. i 5. div. u Srbiju	15. 3.—20. 5. 1944.	međurečje Lim—Ibar	2. proletarska 5. krajiška div.	Štab udarne grupe (štab 5. div.)
22	Odbrambena dejstva u toku sedme neprijateljske ofanzive (operacija »Rossel-sprung«)	25. 5—5. 6. 1944.	jugozapadni deo Bos. Krajine	5. K (4, 10, i 39. div.) i 1. proletar. K (1. i 6. div. i 9. div. 8. K)	VŠ NOVJ i POJ
23	Odbrambena dejstva jedinica NOVJ Makedonije u toku bugarsko-nemačke prolećne ofanzive	1. 5—19. 7. 1944.	istočna Makedonija	3, 6. i 7. makedonska brigada, kosovski odred, 1. i 2. bugarska brigada sofijske oblasti	privremeni operativni štab

1	2	3	4	5	6
24	Odbrambena dejstva u toku okupatorsko-kvislinške antidrive i operacije (»Draufanger«)	8—26. 7. 1944.	Andrijevića, Berane, Plav	2. K (2. 5. i 17. div.)	Štab 2. K
25	Odbrambena dejstva u toku okupatorsko-kvislinške demitirske operacije (»Rubezahl«)	12—26. 8. 1944.	Crna Gora i Sandžak	1. K (1. i 37. div.), 2. K (2. 3. i 29. div.) i 12. K (6. 16. i 36. divizija)	Štab operativ. grupe
26	Prodor strategijske grupacije NOVJ u Srbiju	28.8—20. 9. 1944.	zap. Srbija, Toplica, Jablanica	Operativna grupa divizija (2. 3. i 17.), 1 K (1. i 6. diviz.) i 12. K (16. 36. i 11. divizija)	VŠ NOV i POJ
27	Odbrambena dejstva grupe srpskih divizija u Toplici i Jablanici	10—26. 7. 1944.	Toplica i Jablanica	21, 22, 24. i 25. divizija	GŠ Srbije
28	Drugi napad na Banju Luku	18—28. 9. 1944.	Banja Luka i okolna uporišta	5. K (4. 39. i 53. div.)	Štab 5. K
29	Napadna dejstva u sev. Hrvatskoj	25. 9—16. 10. 1944.	Podravina i Bjelovarska kotlina	6. K (72. i 40. div.), 10. K (32. i 33. div.) i 7. div. 4. K	Privremeni oper. štab
30	Napadna dejstva NOVJ u Makedoniji protiv nemačke Grupe armija »E«	8. 10—20. 11. 1944.	dolina Vardara i Pelagonija	Bregalničko-strumički K (50. i 51. d.), 15. K (41. 48. 49. div.), 42. ku-manovska div. iz 16. K i snage 1. i 2. bugarske armije	GŠ Makedonije
31	Napadna dejstva za oslobođenje Niša	8—14. 10. 1944.	šire područje Niša i Leskovca	13. K (2,22 i 24. div.), 45. 46. i 47. srpska divizija i 223. divizija Ukrajinskog fronta i 2. bugarska armija	GŠ Srbije

1	2	3	4	5	6
32	Napadna dejstva za oslobođenje Beograda	11—22. 10. 1944	grad Beograd sa okolnim uporištima	1. AG (1. prol. K i 12. K NOVJ) i 4. meh. korpus CA	Štab 1. AG i štab ukrajins. fronta
33	Napadna dejstva za oslobođenje Kosova i Metohije	15. 10—20. 11. 1944.	Kosovo i Metohija	24. i 76. div., 2. 3. i 4. kosovsko-metohijska brigada NOVJ, 2. bugarska armija i 3. i 5. brigada NOV Albanije	GŠ Kosova i štab 2. BA
34	Napadna dejstva za oslobođenje srednjodalmatinskih otoka i srednje Dalmacije	11. 9—23. 10. 1944.	Srednja Dalmacija	8. K (9, 19, 20. i 26. divizija), grupa srednjodalmatinskih odreda i snage mornarice NOVJ	Štab 8. K
35	Napadna dejstva za oslobođenje Kninske krajine	26. 10—9. 12. 1944.	Šire područje Knina i Sinja	8. K (19, 20. i 26. d. i grupa sever. dalmat. odreda)	"
36	Napadna dejstva u dolini Neretve i oslobođenje Mostara	6—15. 2. 1945.	Šire područje Mostara	8. K (9. 26. i 29. div.)	"
37	Napadna dejstva za oslobođenje Sarajeva	28. 3—12. 4. 1945.	Šire područje Sarajeva i dolina Bosne	2. K (3, 29, 37. div.), 3. K (27. i 38. div.) i operativna grupa 5. K (4. i 10. div.) i grupa brigada zeničkog sektora (11, 13. i 18.)	Operativni štab grupe korpusa
38	Napadna dejstva za oslobođenje Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja	20. 3—15. 4. 1945.	Lika, Gorski kotar, hrvatsko primorje	4. A (9, 19, 20, 13, 35. i 43. divizija)	Štab 4. A
39	Odbrambena dejstva jedinica NOVJ u Slovenačkom primorju	16. 3—2. 4. 1945.	Slovenačko primorje	9. K (30. i 31. div.) i italijanska div. »Garibaldi Naticone«	Štab 9. K

1	2	3	4	5	6
40	Napadna dejstva za proboj Sremskog fronta	3—15. 4. 1945.	Srem, ist. Slavonija, Posavina	1. armija: severna operativna grupa (1, 21, 22, 42, 48. divizija i 2. tenkovačka brigada); bosanska operativna grupa (6. i 11. div.); i južna operativna grupa (2, 5. i 17. diviz.)	Štab 1. A
41	Napadna dejstva grupe armija u dolini r. Save i Drave	15—25. 4. 1945.	Podravina, Slavonija, Posavina	1, 2. i 3. armija	GŠ JA
42	Napadna dejstva za oslobođenje Karlovca	3. 4—6. 5. 1945.	Šire područje Karlovca	Karlovačka grupa divizija (3, 4, 10. i 34. div.)	Štab operativne grupe
43	Napadna dejstva za oslobođenje Istre i Trsta	16. 4—9. 5. 1945.	Istra, Slovenačko primorje i Trst	4. A (9. 19, 20, 13, 35. i 43. div.)	Štab 4. A
44	Napadna dejstva grupe armija za konačno oslobođenje	25. 4—9. 5. 1945.	sev. Hrvatska i ist. Slovenija	1, 2. i 3. A sa snagama GŠ Slovenije i Hrvatske	GŠ JA

NAPOMENA:

Pri korišćenju ovog pregleda potrebno je imati u vidu sledeće:

1. Svi podaci u pregledu uzeti su iz knjige *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, tom I i II, izd. Vojnoistorijski institut 1956. g.
2. Mnogi poduhvati tretirani su kao jedna operacija, mada se zapravo radi o više istovremenih ili uzastopnih operacija.
3. Podaci o jačini snaga, prostoru i vremenu izvođenja moraju se prihvatiti samo uslovno, jer je u toku izvođenja operacija dolazilo do znatnih promena.

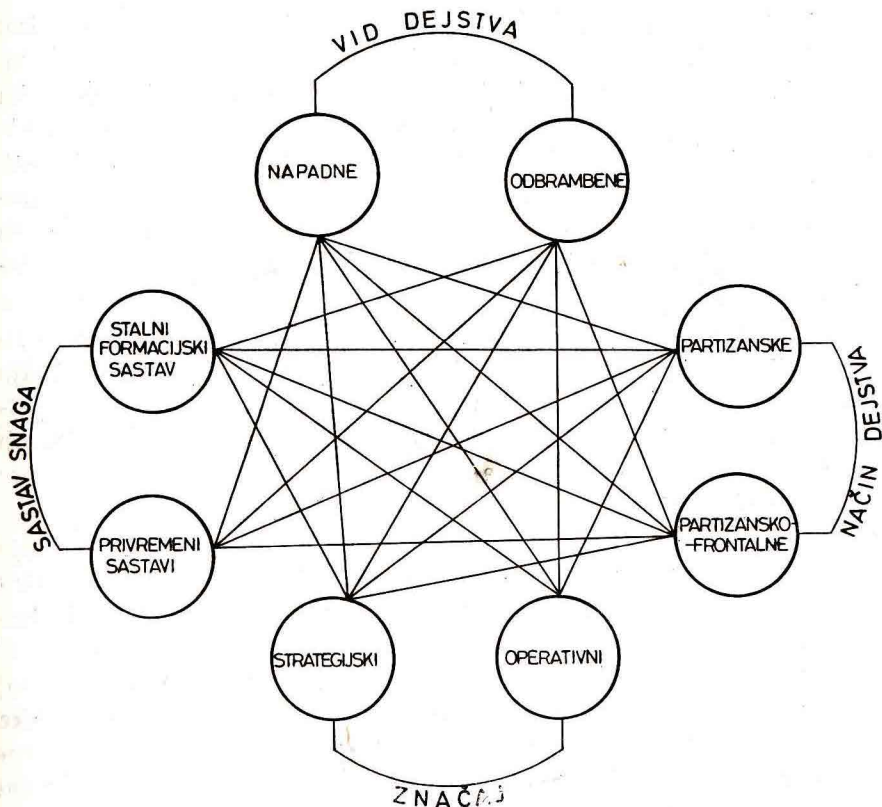
Iz ovog pregleda, pored ostalog, vidi se da su se operacije kao najstroženiji i najviši oblik borbenih dejstava izvodile tokom čitavog NOR-a (1941. godine — 2 operacije, 1943. — 12 operacija, 1944. — 18 operacija, 1945. — 9 operacija), ali da su najbrojnije bile u 1943. i 1944. godini (30), što je i razumljivo, ako se ima u vidu da upravo u tim godinama dolazi do snažnog razvoja NOB u svim krajevima zemlje. Istovremeno, to je period kada okupatorsko-kvislinške snage izvode svoje poslednje velike ofanzive protiv NOVJ i slobodne teritorije.

Ako bar uslovno prihvatimo stav da su navedena dejstva u NOR-u imala sva ili najvažnija obeležja operacije, moguće je na osnovu toga izvršiti njihovu podelu i klasifikaciju — što je jedno od veoma značajnih pitanja potpunijeg teorijskog određenja operacija u NOR-u 1941—1945. godine.

2. Podela i klasifikacija operacija u NOR-u 1941—1945.

U teoriji ratne veštine uopšte, pa i u našoj, klasifikacija kao sistemska podela nekog opšteg pojma ili kategorije na posebne ili pojedinačne pojmove vrši se po različitim osnovama i kriterijumima, što zavisi i od karaktera pojma ili predmeta koji se deli i od konkretnih teorijskih potreba i zahteva. Zbog toga je moguće i operacije u NOR-u deliti i sistematizovati po različitim osnovama i kriterijumima, uz uslov da se pri tom uvažavaju određena metodološka pravila i principi sistemske podele, jer se samo na taj način mogu za teoriju operacije dobiti relevantni rezultati. Konkretnije, to znači da analizom unutrašnje strukture i oblika izražavanja bitnih svojstava i sadržaja operacija u NOR-u treba otkriti one elemente i pojedinosti po kojima se jedna operacija razlikuje od druge i po kojima se ona može raspoznavati, vodeći pri tome računa da te posebnosti nisu slučajna pojava, već njihova trajna karakteristika.

Polazeći od tih zahteva, čini se svrsishodnim i metodološki ispravnim podeliti operacije u NOR-u prema četiri kriterijuma: (1) prema preovlađujućem vidu dejstva, (2) prema načinu vođenja borbenih dejstava, (3) prema jačini snaga koje su ih izvodile i (4) prema nivou i značaju. Na osnovu tih kriterijuma, izrađena je i jedna od mogućih klasifikacionih šema.

Kao što se vidi iz ove šeme, prema *osnovnom vidu dejstva*, kao bitnom obeležju borbenih dejstava uopšte, operacije u NOR-u bi se mogle podeliti na dve vrste — napadne i odbrambene. Bez obzira na to što su svi značajniji operativno-strategijski poduhvati u NOR-u u sadržajnom smislu bili veoma složeni i raznovrsni, ipak se po cilju, načinu upotrebe snaga, odnosu prema objektima dejstva i drugim elementima može utvrditi koji je vid dejstva (napad ili odbrana) bio preovladavajući.

Na osnovu toga može se zaključiti da se od ukupno 44 operativno-strategijska poduhvata koji su identifikovani kao operacije njih 29 mogu označiti kao napadne, a 15 kao odbrambene operacije. Međutim, samo takva globalna podela ne bi bila dovoljna da istakne sva bitna svojstva napadnih, odnosno odbrambenih operacija, jer celovitije ne odražava sve one specifičnosti i posebnosti koje su za mnoge od njih bile karakteristične.

Dublja analiza napadnih operacija u NOR-u, a posebno cilja, objekta napada, načina upotrebe snaga i nekih drugih elemenata, pokazuje da su se mnoge od njih međusobno bitno razlikovale, tako da se može govoriti o posebnim tipovima (modeli, podvrste) napadnih operacija. Polazeći od međusobne sličnosti, odnosno različitosti, napadne operacije u NOR-u moguće je podeliti u tri grupe: (1) napadne operacije na gradove, (2) napadne operacije za stvaranje ili proširenje slobodne teritorije i (3) napadne operacije na deo kontaminiranog fronta.

U prvu grupu mogu se svrstati one napadne operacije koje su se izvodile radi oslobođenja pojedinačnih gradova (Bihać, Banja Luka, Tuzla, Beograd i dr.), a koje su se po cilju, uslovima pripreme, a naročito po načinu dejstva bitno razlikovale od drugih napadnih operacija, bez obzira na to što je i u jednim i u drugim osnovni vid dejstva bio napad.

U drugu grupu bi se mogle svrstati one napadne operacije koje su se izvodile radi stvaranja slobodne teritorije na određenim delovima jugoslovenskog ratišta, odnosno radi njenog proširenja ukoliko je u prethodnim dejstvima bila stvorena neka manja osnovica¹ (pohod grupe brigada u z. Bosnu; napadna dejstva GOG u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi; prodor grupe divizija i strategijske grupacije NOVJ u Srbiji i dr.). Pored stvaranja, odnosno proširenja slobodne teritorije, ovim operacijama su ostvarivani i drugi značajni vojni i politički ciljevi (intenziviranje oružane borbe, razbijanje okupaciono-kvislinške vlasti i dr.), zbog čega su one imale poseban značaj.

U treću grupu bi se mogao svrstati manji broj napadnih operacija u završnom periodu rata (proboj sremskog fronta; riječko-tršćanska operacija i dr.), čija je bitna karakteristika napad na deo utvrđenog i kontinuiranog fronta radi njegovog proboja, odnosno odbacivanja neprijateljskih snaga, i razbijanje njegove odbrane. To su one operacije u kojima je dominantan oblik operativnog manevra bio frontalni napad, odnosno proboj.

Analiza odbrambenih operacija u NOR-u takođe pokazuje da su se i one zbog uslova u kojima su se izvodile i ciljeva koje je u njima trebalo ostvariti međusobno značajno razlikovale. Polazeći od tih razlika, moguće je i odbrambene operacije NOR-a podeliti u najmanje dve grupe: (1) odbrambene operacije koje su se izvodile

¹ U ovu grupu ubrajaju se i operacije koje su u istoriografiji NOR-a poznate pod nazivom »pohodi«, »prodori«, »marš-manevri« i sl. Pukovnik dr M. Colić u svojoj doktorskoj disertaciji »Operacije u NOR-u 1941—1945.« ove operacije izdvaja u posebnu vrstu pod nazivom kombinovane operacije.

na manje ili više slobodnom operativnom prostoru, (2) odbrambene operacije koje su se izvodile u uslovima operativno-taktičkog okruženja.

Bitna razlika između ove dve grupe operacija proizlazi iz uslova njihovog vođenja, a pre svega operativno-taktičkog položaja snaga koje su ih izvodile. Operacije iz prve grupe (odbrambena dejstva grupe brigada i odreda u trećoj neprijateljskoj ofanzivi; Dejstva 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi i dr.) izvođene su na vrlo širokom prostoru koji je pružao povoljne uslove za održanje visokog stepena inicijative i slobodu manevra snaga, odnosno primenu aktivnih dejstava kao osnovnog načina suprotstavljanja neprijatelju u svim fazama izvođenja odbrane.

Operacije druge grupe izvodile su se u uslovima operativnog, a ponekad i taktičkog okruženja (odbrambena dejstva GOG u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi) kada je određen prostor odsudno branjen i kada je sloboda manevra bila bitno ograničena. Najveći broj tih operacija završavao se probojem iz okruženja.

Pored toga, treba istaći da su neke operacije imale i određene elemente diverzantskih operacija (dejstva protiv nemačke grupacije armije »E«), odnosno protivvazdušnodesantnih operacija (odbrambena dejstva u toku sedme neprijateljske ofanzive), ali su one po bitnim karakteristikama bile ipak napadne, odnosno odbrambene.

Analizirajući navedene grupe (podvrste, tipove) napadnih, odnosno odbrambenih operacija mogu se bez teškoća uočiti značajne razlike ne samo kad se radi o cilju i uslovima u kojima su se pripremale i izvodile, već i u odnosu na sva druga pitanja njihovog sadržaja i fizionomije. Zato se takva podela može prihvatiti, jer ona zapravo predstavlja svojevrsnu dijalektičku specijalizaciju u kojoj se naznačene razlike pojavljuju kao elemenat posebnog u napadnoj, odnosno odbrambenoj operaciji. Međutim, pogrešno bi bilo navedene grupe (tipove, podvrste) operacija posmatrati kao »čiste« ako se zna da se u svakoj grupi operacija, pa i u svakoj pojedinačnoj operaciji mogu identifikovati brojni elementi ne samo druge grupe, već i druge vrste operacija.

Prema načinu vođenja oružane borbe, odnosno borbenih dejstava operacije u NOR-u bi se mogle svrstati u dve grupe: (1) operacije partizanskog i (2) operacije kombinovanog partizansko-frontalnog tipa.

Operacije partizanskog tipa bile su karakteristične za početni period rata, odnosno za početne faze (stvaranje odreda i brigada)

razvoja naših oružanih snaga. Bitna karakteristika načina dejstva u ovim operacijama bila je izbegavanje krutih frontalnih dejstava i odlučnijeg konfrontiranja sa nadmoćnijim snagama neprijatelja, odnosno maksimalna primena partizanske taktike u realizaciji pojedinačnih zadataka pa i cilja operacije u celini.

Operacije kombinovanog partizansko-frontalnog tipa bile su mnogo brojnije i predstavljale su zapravo osnovni model operacije tokom čitavog NOR-a. Prvi elementi ovih operacija mogu se identifikovati u trećoj fazi razvoja oružanih snaga, tj. odmah nakon stvaranja divizija i korpusa, da bi tokom 1943. i 1944. godine postale dominantan oblik organizovanja i izvođenja svih značajnijih operativnih i strategijskih dejstava. Čak i u završnom periodu rata, kada zbog određenih uslova u nekim operacijama preovlađuju frontalna dejstva, operacije partizansko-frontalnog tipa su bile dominantan tip operacija naših oružanih snaga, i to ne samo u pozadini, već i na strategijskom frontu koji je tada bio uspostavljen na jugoslovenskom ratištu. O operacijama sa preovladajućim frontalnim načinom dejstva moglo bi se govoriti isključivo u okviru dejstava za proboj sremskog fronta od 3. IV do 15. IV 1945. godine.

Podelom operacija po osnovu preovlađujućeg načina izvođenja borbenih dejstava izražavaju se zapravo neka njihova suštinska obeležja, odnosno specifičnosti po kojima se one i razlikuju od operacija drugih armija koje su vođene u drugom svetskom ratu, pa i na jugoslovenskom prostoru. Partizanski i frontalni način izvođenja borbenih dejstava se po svojim bitnim obeležjima međusobno toliko razlikuju da u osnovi opredeljuju i sadržaj i fizionomiju svake konkretne operacije i čine ih međusobno različitim. U svakom slučaju izgleda da se mogu pronaći dovoljno valjani teorijski i praktični razlozi za podelu operacija u NOR-u i po ovom osnovu i da dobijeni članovi podele imaju dovoljno izraženu posebnost po kojima se one (operacije) međusobno razlikuju, što i opravdava takvu podelu.

Podela operacija po osnovu *jačine snaga* je najsloženja, pa možda i problematična, ako se zna da su ih izvodile različite jedinice, sastavi i grupacije NOVJ (JA), a posebno ako se ima u vidu njihova brojnost, naoružanje, organizacija, sistem komandovanja i drugi elementi. Činjenica da su operacije u NOR-u izvodile grupe odreda i brigada jačine nekoliko hiljada boraca i grupe armija i korpusa jačine preko stotinu hiljada boraca najbolje govori o razlikama u pogledu ukupnih borbenih mogućnosti tih sastava uopšte, pa i u izvođenju pojedinih operacija.

Analizom podataka o četrdeset četiri navedene operacije dolazi se do saznanja da jačina i sastav ukupnih snaga koje su izvodile operaciju ne mogu biti valjan kriterijum za njihovu podelu, jer su oni praktično u svakoj operaciji bili različiti. To znači da je podelu objektivno moguće izvršiti samo po osnovu stalnosti i bitnih strukturnih karakteristika sastava koji su izvodili operacije, a ne po broju i jačini ukupnih snaga. Posmatrane s toga stanovišta, operaciju u NOR-u su izvodili: (1) stalni formacijski sastavi i (2) privremeni sastavi.

Stalni formacijski sastavi (jedinice) operativnog nivoa u strukturi naših oružanih snaga u pojedinim fazama njihovog razvoja bili su korpusi, čije je formiranje otpočelo krajem 1942, i armije koje su formirane 1945. godine. Mada su sastav i jačina korpusa i armija bili različiti, ipak se može reći da su ti sastavi kao celine, uz manja ili veća ojačanja, izvodili veći broj operacija, pa se uslovno može govoriti o korpusnim i armijskim operacijama, tim pre ako se ima u vidu podatak da je od 44 navedene operacije bilo 15 korpusnih i 3 armijske.²

Interesantan je podatak da su 15 operacija, od 44 identifikovane, izveli različiti privremeni sastavi, a mnoge od njih, što je posebno karakteristično, posle formiranja korpusa i armija kao stalnih operativnih sastava. Jačina, struktura, vreme formiranja i druge karakteristike privremenih sastava koji su izvodili operacije bile su uslovljene brojnim činiocima konkretne vojno-političke situacije, a posebno stepenom razvoja oružanih snaga i njihovim organizacijskim ustrojem i konkretnim operativno-strategijskim potrebama u datoj etapi NOR-a.

Do formiranja divizija i korpusa privremeni sastavi koji su izvodili operacije bili su grupe odreda i brigada, a posle formiranja divizija i korpusa to su bile grupe divizija i grupe korpusa. Grupa armija zvanično nikad nije formirana, mada se u završnim operacijama dejstva Prve, Druge i Treće armije mogu označiti kao dejstva grupe armija.

Privremeni sastavi najčešće nisu bili sastavljeni od istorodnih jedinica, odnosno od jedinica istog organizacijsko-formacijskog nivoa. Skoro redovno u grupi divizija nalazila se po neka samostalna brigada, u grupi korpusa po neka samostalna divizija, a u grupi armija po neki korpus, pa i samostalna divizija. Najveći broj pri-

² Ovde se misli samo na samostalne korpusne i armijske operacije, a ne na one koje su izvedene u okviru operacija nekih viših operativno-strategijskih sastava (grupa korpusa, grupa armija i sl.).

vremenih sastava imao je operativni, a samo neki stratezijski nivo (stratezijska grupacija za prodor u Srbiju, grupacija za oslobođenje Beograda, grupa armija u završnim operacijama i dr.).

Komandovanje u operacijama koje su izvodili privremeni sastavi rešavano je na više načina, a najčešće na neki od sledećih: (1) tim sastavima neposredno je komandovao Vrhovni štab, (2) za komandovanje tim sastavima bili su formirani privremeni operativni štabovi, (3) glavni štabovi republika objedinjavali su komandovanje u nekim operacijama i (4) jedan štab taktičkog nivoa (divizija) ili operativnog nivoa (korpus) komandovao je jedinicama istog nivoa koje su ulazile u određeni operativni sastav.

Prema tome, podela operacija po osnovu jačine i organizacijskog objedinjavanja snaga koje su izvodile operacije ima značaja ne samo zbog ukazivanja na različitu jačinu tih snaga i različite oblike njihovog organizacionog objedinjavanja, već i radi ukazivanja na elastičan prilaz Vrhovnog štaba, prvenstveno druga Tita, problemu angažovanja snaga u pojedinim operacijama, a posebno u rešavanju pitanja rukovođenja i komandovanja.

Podela operacija po nivou, odnosno značaju proizlazi iz saznanja da sve operacije u NOR-u, s obzirom na ostvarene rezultate, nisu imale isti značaj. Prema tom kriterijumu operacije u NOR-u se mogu deliti na: (1) operacije stratezijskog značaja (stratezijske operacije) i (2) operacije operativnog značaja.

U vezi sa tom podelom treba istaći da je osnovni kriterijum za vrednovanje značaja neke operacije u NOR-u bio planirani cilj, odnosno ostvareni vojni i politički rezultati, kao i posledice koje su ti rezultati imali za dalji razvoj NOB-a na određenom prostoru ili za realizaciju nekih drugih značajnijih vojno-političkih planova i zamisli. Iako se planirani cilj, odnosno ostvareni rezultati u nekoj operaciji ne mogu posmatrati i ceniti izvan konteksta određenog prostora, vremena i angažovanih snaga, ipak je očigledno da je to bio osnovni kriterijum na osnovu koga je moguće utvrđivati da li je neka operacija imala stratezijski ili operativni značaj. Očigledan primer za to je pohod grupe proleterskih i udarnih brigada 1942. godine u zapadnu Bosnu u kojem su snage jačine nekoliko brigada ostvarile takav cilj, odnosno takve vojno-političke rezultate koji su imali stratezijski značaj.

Prema tome, moglo bi se reći da su stratezijski značaj imale one operacije u kojima su ostvareni takvi vojni i politički rezultati koji su imali bitan uticaj na razvoj oružane borbe ili narodnooslobo-

dilačkog pokreta u celini, na širem ili nekom posebno značajnom području, bez obzira na jačinu snaga, trajanje i druge operativne elemente, dok su operativni značaj imale one operacije u kojima su ostvareni takođe značajni rezultati, ali koji nisu imali tako radikalan uticaj na dalji razvoj NOB-a, ili je taj uticaj bio prostorno i vremenski ograničen.

Značajno je istaći da su sve operacije koje su izvedene pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba, odnosno Vrhovnog komandanta NOVJ (pohod grupe brigada u zapadnu Bosnu, dejstva GOG u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi, pohod strategijske grupacije u Srbiju i dr.), imale strategijski značaj, što je i logično ako se ima u vidu da su upravo izvođenjem tih operacija realizovane najznačajnije vojne i političke zamisli Vrhovnog štaba i Politbiroa CK KPJ u određenim etapama NOR-a.

Podela operacija u NOR-u mogla bi se vršiti i po nekim drugim osnovama i na drugi način (period rata, oblik oružane borbe, teritorija i dr.), što bi bez sumnje doprinelo potpunijem sagledavanju njihovih bitnih karakteristika, mada se i ovom podelom obezbeđuju početne pretpostavke za njihovu dalju teorijsku razradu i oblikovanje.

Osvrt na kriterijume za identifikovanje i vrednovanje operacija u NOR-u, odnosno na njihovu podelu i klasifikaciju kao dva značajna pitanja njihovog ukupnog teorijskog određenja, predstavlja zapravo pokušaj da se kroz jedan metodološki relevantan teorijski prilaz osvetle neka od značajnih operativnih iskustva i saznanja iz NOR-a kako bi se ona mogla koristiti u procesu dalje razrade savremene koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane i posebno teorije ratne veštine.

Bez obzira na to što neki od stavova koji se ovde zastupaju mogu biti osporavani, ipak mislim da oni mogu da posluže kao povod za organizovanu raspravu, pored ostalog, i na stranicama časopisa »Vojno delo«.